

**За да  
вземеш  
с отстъпка,  
кликни  
тук.**

**Обновена поредица за системна и ефективна работа в часовете  
по български език и литература за задължителноизбираема подготовка**



## ПЕТОКЛАСНИЦИТЕ:

- правят езиков анализ;
- усвояват езикови явления;
- учат митология,  
фолклор и литература;
- работят в екип.



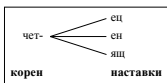
## ДУМАТА – СТРОЕЖ И ЗНАЧЕНИЕ

### I. МОРФЕМИТЕ – СТРОИТЕЛИ НА ДУМАТА

#### Знаеш ли Важното?

- **Морфема** – най-малката значеща част на думата.
- **Видове морфем** – корен, представка, наставка, окончание, определителен член.
- **Словообразователни морфем** – корен, представка, наставка; изграждат **основата на думата**.

Обърни внимание – ако се промени дори само една от словообразователните морфем, се получава друга дума, с различно речниково значение. Сравни:



Обърни внимание – в българския език има корени, които съвпадат по звучен състав, но са с различно значение:

1. **-вод-** *вода, воден, наводнение, воденица, пълноводен*
  2. **-вод-** *водя, водач, предводител, водещ*
1. **-нос-** *нося, носач, носители, пренос, изнасям*
  2. **-нос-** *носен (носна кърпа), носиле, дългонос, чипанос*

60

Обърни внимание – в българския език има думи, които съдържат два корена – сложни думи: *пърход, думход, далексход, носдрог* и т. н. Обикновено двата корена в тях са свързани със съединителна гласна.

• **Формообразователни морфем** – окончание и определителен член; образуват формите на една дума за лице, число, род, време и т. н.

Обърни внимание – думите от **изменяемите части на речта** имат повече от една форма:

- **существителни имена:** *жена, жени, жената, жените*;
- **прилагателни имена:** *хубав, хубава, хубаво, хубави, хубавит (-а), хубавата, хубавото, хубавите*. (Качествените прилагателни имат и форми за степенуване: *по-хубав, най-хубав...*);
- **числителни имена:** *едни, една, едно, едни...; първи, първа, първо, първи...;*
- **местоимени:** различните видове имат различен брой форми, например *аз, ти, той...; кой, коя, кое...; този, тази, тези...*;
- **глагол:** има повече от сто различни форми за лице, число, време и т. н.

Думите от **неизменяемите части на речта** – предлози, съюзи, частици, междуметия и звукоподражателни думи, имат само по една форма, а някои от наречията имат форми за степенуване: *добре, по-добре, най-добре*.

Не смесвай понятията **форми на думата** и **сродни думи** – думи с един и същи корен. Сравни:

Форми на думата – различават се по окончанието си и по това дали имат, или нямат определителен член:	Сродни думи – различават се по различните представки и наставки, които съдържат:
<i>гар, гараве, гарът (-а), гаровете</i>	<i>гар, погарък, нагарен, гарование, гарител, гарителство, гарба</i>
<i>млад, млада, младо, млади; младият (-а), младата, младото, младите</i>	<i>млад, младост, младеж, младеж, поумялеч, младежен, младок</i>
<i>четя, четеш, четя...; четях, чете, чете...; четях, четеше, четеше...</i>	<i>четя, читател, четяч, прочит, четене, четииво, дочитам, прочитам</i>

• **Морфемна анализ** – определяне на морфемния състав на думата. За да правиш верно морфемна анализ, следвай определени стъпки. Нека работим заедно върху думата *приказката*:

61



В рубриката „Знаеш ли важното“ се награждат знанията за изучаваните езикови явления. Информацията е поднесена чрез кратки и ясни определения, таблици и схеми. Особено полезни за учениците са примерите и конкретните инструкции за решаването на различни езикови и литературни задачи.



## ШЕСТОКЛАСНИЦИТЕ:

- **извличат информация от различни текстове;**
- **формират мнение и го доказват;**
- **пишат свои текстове;**
- **усъвършенстват правописа и правописа си.**



## VI. ОБОСОБЕНИ ОБСТОЯТЕЛСТВЕНИ ПОЯСНЕНИЯ В ПРОСТОТО ИЗРЕЧЕНИЕ

### ЗНАЕШ ЛИ ВАЖНОТО?

\* Също като необособените обстоятелствени пояснения обособените обстоятелствени пояснения се отнасят към сказуемото в изречението. Сравни:

С радостта усмивка момичето посрещаше гостите.  
(неособено обстоятелствено пояснение)

Усмивката се радостно момичето посрещаше гостите.  
(особено обстоятелствено пояснение)

\* Обособените обстоятелствени пояснения биват два типа:

**I тип:** изрази, които започват с деепричастие:

*Птиците, **излитайки на ята**, дълго кръжаха над полето.*

**II тип:** изрази, които следват обстоятелствено пояснение и са от един и същи вид с него (за време, за място или за начин), като го поясняват, конкретизират:

*Съсем близо, **само на няколко метра откуп**, има магазин.*  
(особено обстоятелствено пояснение за място)

*Вчера, **някъде към обяд**, той ми се обади по телефона.*  
(особено обстоятелствено пояснение за време)

*Бавно, **с много голямо старание**, тя надписа картичката.*  
(особено обстоятелствено пояснение за начин)

\* Чрез обособяване на обстоятелствено пояснение времето, мястото или начинът на извършването на действието се открояват като особено важни за смисъла на изречението.

⚠ Запомни – деепричастието е неизменяема глаголна форма. Деепричастията лесно се разпознават по завършеката *-йки*:

пиша → пиш**ейки**  
рисувам → рису**вайки**

40

⚠ Внимавай – деепричастие можеш да употребиш само ако са налице две условия:

- действието, означено с него, да протича едновременно с действието, означено с глагола сказуемо;
- действието, означено с него, да има същия възршител като действието, означено с глагола сказуемо.

\* Обособените обстоятелствени пояснения от I тип може да стоят в началото, в средата и в края на изречението. От мястото им зависи каква ще бъде тяхната пунктуация:

- ако са в началото, запетая се пише след тях;
- ако са в средата, ограждат се със запетая и отляво, и отдясно;
- ако са в края, запетая се пише пред тях.

Сравни:

***Озъртайки се наоколо**, той скоро вида приятелите си.*

*Той, **озъртайки се наоколо**, скоро вида приятелите си.*

*Той скоро вида приятелите си, **озъртайки се наоколо**.*

⚠ Деепричастията се пишат отделно от отрицателната частица *не*. Изключение от това правило правят само тези деепричастия, в които *не-* е представка и които нямат положителна форма. Сравни:

Деепричастия, в които не се пише <b>разделно</b>		Деепричастия, в които не се пише <b>слято</b>	
<i>не пиш<b>ейки</b></i>	<i>пиш<b>ейки</b></i>	<i>не хва<b>ейки</b></i>	<del><i>не хва<b>ейки</b></i></del>
<i>не мисл<b>ейки</b></i>	<i>мисл<b>ейки</b></i>	<i>не навид<b>явайки</b></i>	<del><i>не навид<b>явайки</b></i></del>
<i>не ход<b>ейки</b></i>	<i>ход<b>ейки</b></i>	<i>не доглед<b>явайки</b></i>	<del><i>не доглед<b>явайки</b></i></del>

\* Обособените обстоятелствени пояснения от втория тип винаги се намират след обстоятелственото пояснение от същия вид, което поясняват, и се ограждат или с две запетая, или със запетая и точка:

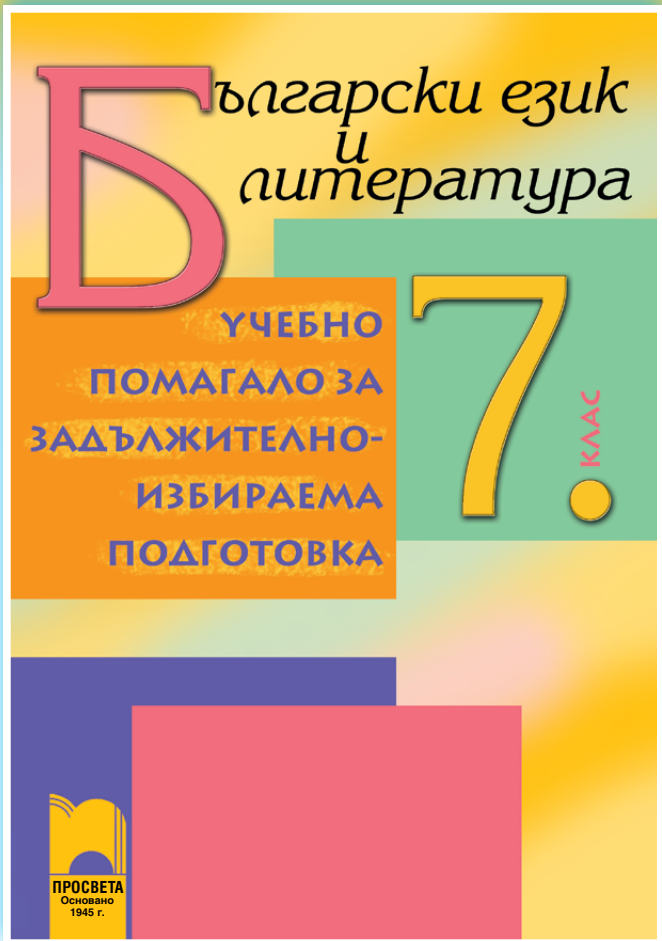
*Неотдавна, **само преди месец**, той се върна от чужбина.*

*Той се върна от чужбина **неотдавна, само преди месец**.*

41

Поставен е акцент върху езиковите знания с практическа ползност, върху пунктуацията и правописа.





## СЕДМОКЛАСНИЦИТЕ:

- правят езиков и литературен анализ;
- изследват езиковите явления;
- осмислят художествените средства и похвати;
- пишат съчинения.



Таблица за анализ на различните проявления на контраста в творбата

Контрасти	Примери от творбата (аргументи факти) и умозаключения (аргументи разсъждения)
1	2
<b>1. Контраст на чувства:</b>	– лирическият говорител изразява своите чувства: възхваление от (и преклонение пред) богатството и красотата на българския език и бозка и гняв, породени от несправедливите обвинения на хулителите, които отхвърлят езика като национална духовна ценност; – за радост не – за злове отрони.
<b>2. Контраст на обръщения:</b>	– <i>Език свещен на моите деди</i> (това е началното обръщение във Вазовата „защитна“ реч), <i>Език прекрасен</i> (това е обръщение, с което се поставя началото на аргументащата за достойността на езика); на тях противопоставя <i>език страдали</i> (това обръщение е начало на втората смислова част на творбата, представяща ругателствата към езика).
<b>3. Контраст на действия:</b>	– безпочвени са нападите (обвиненията) срещу езика ( <i>блуден е думи кажи</i> ) и страстта с защита на езика ( <i>ие те обрива от калта</i> ).
<b>4. Контраст на образи:</b>	– хулителите на езика (те са кадетините) противопоставят на лирическия говорител (той е защитникът на езика); – на достойността на родното слово противопоставя модните класически ругателства.
<b>5. Контраст на цветове:</b>	– черен срам ( <i>Ох, аз ще взема черния ти срам</i> ) и светли звукове ( <i>и в светли звукове ще те предава</i> ).
<b>6. Контраст на метафорични изрази:</b>	– <i>Думи кажи</i> ; <i>ие те обрива от калта</i> (метафори на обидните клевети) и <i>чистият блясък</i> ; <i>светли звукове</i> (метафори на красотата на българския реч).
<b>7. Времени контраст:</b>	– начално – бъдеще ( <i>Език свещен на моите деди – бъдещото бодро поколение</i> ).
<b>8. Контраст на смислови части:</b>	– първа, втора и трета строфа са част от защитната реч на лирическия говорител за родното слово (то е дефинирано като език на десетте ни и на изстрадалата майка България; определено е като прекрасно със своята хубост и мощ); – четвърта, пета и шеста строфа представят ругателство на хулителите на българския език (от тях той е <i>оудилен, опетнен със думи кажи</i> ; тяхното ругателство е <i>ужасно, модно</i> ); <i>никога класети</i> ).
<b>9. Контраст на тези:</b>	Българският език е ценност (тезата на хулителите); Българският език е изключителна ценност (тезата на лирическия говорител).

1	2
<b>10. Контраст между единичното и всеобщното:</b>	Българският език е <i>на моите деди</i> , а не на нашите деди – подчертано се различава между аз и ние. Единоразовно е това кратката притежателна местоименна форма в множествено число <i>ти (език на тях, дето ти роди)</i> показва принадлежността на лирическия говорител към множеството. Виждава се, че езикът е всеобща принадлежност, че той е даденост от <i>така, дето ти роди</i> .
<b>11. Контраст в отношението към родното слово:</b>	От една страна – утвърждаване на светостта на родното слово. От друга – отричане на ценността му.

Таблица за анализ на градиантите в творбата

Вълнозна градиант	Нихолозна градиант
<i>Разбира ли койка хубост, моц се крий в речта ти съжава, зъвлия – от рудни тонове каже ризаки, како рамак и изричност зена?</i> Вълнозната градиант дава израз на чувството на възхваление и преклонение пред езика, както и на оценката на лирическия говорител за езика като висша ценност.	<i>Език свещен на моите деди, език на мъки, стонове аксони, език на тях, дето ти роди</i> <i>и радост не – за злове отрони.</i> Нихолозната градиант насочва към неотменимата връзка на българския език с българската история и към изключителната значимост на родното слово за съхраняването на народа ни в години на тежки изпитания.
Повторението на междуметието <i>ох</i> и на съюза и в последните две строфи (знафори) – израз на патетичния поин на творбата, поставя акцент върху идеята за отговорността му пред <i>бвдещото бодро поколение</i> (потомците).	<i>Не, ти надна под общия позор, ахулен, опетнен със думи кажи: и чудотите, и нашите, сва зар, отреска те, о, език, страдали!</i> Нихолозната градиант разкрива неизмеримата болка на лирическия говорител заради обругаването на езика.
С порезнатата от глаголни форми в последните две строфи: <i>ие взема, ие стана, ие те предом, ие те обрива, ие те показва, ие кажево</i> , лирическият говорител категорично декларира действителен характер на своя обет.	<i>Тъй слушам се, отвак съм на света! Се щад ругателство ужасно, модно, се щад отив, нийка класети, иар слети есвоно каио на и родно.</i> Нихолозната градиант, подсилен чрез трите показателни местоимения, изразява оидната на лирическия говорител за положитата на хулителите към родното слово.

### 3. Какво казва одата? (третите равнини)

#### Послания на творбата:

- 1) Българският език е езика от най-важните национални ценности, защото:
  - историческото развитие на народа ни се основава на него и е свързано с него;



Учениците осмислят посланията на изучаваните литературни творби чрез инструкции за анализ и включване на резултатите от наблюденията в таблици.

За покупка с **26%** отстъпка на над **10** броя в периода от **15.09.** до **15.10.2015 г.** **разпечатайте** този талон и се свържете с нашия представител във вашия областен град.

## ТАЛОН ЗА СПЕЦИАЛНА ОТСТЪПКА



# 26%

\*Намалението важи от 15.09. до 15.10.2015 г.

При покупка на **10 и повече броя** от едно или от трите помагала при представителите на „Просвета“ във всички областни градове (**виж [www.prosveta.bg/informacionni-centrove](http://www.prosveta.bg/informacionni-centrove)**) и в търговските обекти на издателството в периода от **15.09.** до **15.10.2015 г.** получавате отстъпка в размер на **26%**. Талон за отстъпка може да разпечатате от [prosveta.bg](http://prosveta.bg) и [e-uchebnik.bg](http://e-uchebnik.bg)

### ТЪРГОВСКИ ОБЕКТИ НА „ПРОСВЕТА“

КНИЖАРНИЦИ „ПРОСВЕТА“ В СОФИЯ

■ бул. „Дондуков“ № 45  
тел. 02 987 16 67  
имейл: [dondukov45@prosveta.bg](mailto:dondukov45@prosveta.bg)

■ ул. „Иван Асен II“ № 39  
тел. 02 944 18 50  
имейл: [ivan.asen@prosveta.bg](mailto:ivan.asen@prosveta.bg)

КНИЖАРНИЦА „ПРОСВЕТА“ В РУСЕ

■ 7000 Русе, ул. „Плуцка“ № 83, бл. „Венера“,  
вх. Б, ап. 42  
тел. 082 845 860  
имейл: [russe@prosveta.bg](mailto:russe@prosveta.bg)

[www.prosveta.bg](http://www.prosveta.bg)  
[www.e-uchebnik.bg](http://www.e-uchebnik.bg)